

М. І. Гарнавська

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету "Львівська політехніка",
 асист. кафедри цивільного права та процесу

СПОРИ ПРО ПОШИРЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: СУПЕРЕЧНОСТІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

© Гарнавська М. І., 2015

Аналізується актуальна судова практика Європейського Суду з прав людини, Європейського Суду Правосуддя, вітчизняних судів з приводу поширення відомостей у мережі Інтернет. Констатується певна відмінність у підходах цих судів до вирішення спорів вказаної категорії. Підкреслюється, що позиція вітчизняних вищих судових інстанцій щодо можливості притягнення до відповідальності власника сайту за розміщені на ньому коментарі загалом, відповідає правовим позиціям Європейського Суду з прав людини.

Ключові слова: судова практика, Європейський Суд з прав людини, Європейський Суд Правосуддя, Інтернет, сайт, коментарі, інформація.

М. И. Гарнавская

ДЕЛА О РАСПРОСТРАНЕНИИ ИНФОРМАЦИИ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ: ПРОТИВОРЕЧИЯ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ

Анализируется судебная практика Европейского Суда по правам человека, Европейского Суда Правосудия, отечественных судов по поводу распространения информации в сети Интернет. Констатируются некоторые отличия в подходах этих судебных инстанций к решению споров этой категории. Подчеркивается, что позиция отечественных высших судебных инстанций по поводу возможности привлечение к ответственности владельца сайта за размещенные на нем комментарии в целом, отвечает правовым позициям Европейского Суда по правам человека.

Ключевые слова: судебная практика, Европейский Суд по правам человека, Европейский Суд Правосудия, Интернет, сайт, комментарии, информация.

M. I. Tarnavska

CASE ON THE DISSEMINATION OF INFORMATION ON THE INTERNET: CONTRADICTIONS JUDICIAL PRACTICE

The relevant jurisprudence European Court of Human Rights, European Court of Justice and domestic courts on the dissemination of information on the Internet is analyzed in the article. Certain differences in approach of the courts to resolve disputes of this category is noted. It is emphasized that the position of the higher courts about the possibility of liability of the owner for the site posted comments on it generally meets the legal position of the European Court of Human Rights.

Key words: jurisprudence, the European Court of Human Rights, the European Court of Justice, internet, website, comments, information.

Постановка проблеми. Нещодавно, у 2013–2014 рр., Європейський Суд Правосуддя Європейського Союзу та Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) прийняли низку рішень з приводу свободи вираження поглядів та розміщення інформації в мережі Інтернет. На перший погляд вказані рішення видаються дещо контраверсійними, утім виникає потреба в їх детальнішому аналізі і порівнянні з практикою вітчизняних судів.

Актуальність теми. Правова проблематика поширення відомостей у мережі Інтернет є, безумовно, актуальною сьогодні і викликає велике зацікавлення як серед вчених, так і серед юристів-практиків. Прикладом практичної її значущості є, зокрема, нещодавня резонансна справа про поширення відомостей на сайтах ТОВ “Видавнича організація Юстиніан” та ПП “Українська правда” (далі – справа “Юстиніан”) [1]. Прикладом неоднозначності вказаної проблематики може бути, зокрема, рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) “Delfi AS v. Estonia” від 10 жовтня 2013 р. [2]. Отже, як у вітчизняній судовій практиці, так і в практиці європейських судів існують суперечливі підходи до свободи вираження поглядів в мережі Інтернет. Спроба висвітлити їх і є **метою** цієї статті.

Стан дослідження проблематики. Практика застосування ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [3] постійно перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців. Серед них, зокрема: Т. Дудаш, П. Рабінович, Е. Тітко, Л. Ярмол, О. Посикалюк, Т. Старцева, А. Червяцова. Утім, як уже зазначалось, існує потреба в осмисленні тенденцій судової практики, пов’язаних з особливостями поширення відомостей у мережі Інтернет.

Виклад основних положень. Питання відповідальності власника сайту за поширення недостовірної інформації залишається фактично нерегульованим у вітчизняному законодавстві [4]. Лише у п. 12 Постанови Пленуму Верховного суду України від 27. 02. 2009 р. № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи” зазначається про те, що належним відповідачем у разі поширення спірної інформації у мережі Інтернет, є автор відповідного матеріалу та власник веб-сайту [5]. Переважно, постанови Пленуму мають рекомендаційний характер, утім суди у своїй практиці, як правило, намагаються їх враховувати. Загалом усілякі спроби держави якогось врегулювати діяльність мережі Інтернет є надзвичайно дражливими для суспільства, зокрема і українського, адже він звик сприйматися як територія, вільна від заборон і будь-яких регламентацій. Саме тому перші рішення у справі “Юстиніана” і викликали обурення і незрозуміння як серед інтернет-спільноти, так і серед практикуючих юристів. Суть справи полягала у такому. Позивачі звернулись до Печерського районного суду м. Києва з позовом до ТОВ “Видавнича Організація Юстиніан” та ПП “Українська правда” про захист честі, гідності та ділової репутації, спростування недостовірної інформації, опублікованої на веб-сторінках, та відшкодування моральної шкоди. Відповідачі, своєю чергою, наголошували на тому, що матеріал, розміщений на інтернет-сторінках видавничої організації, належить до вільного, нецензурованого обговорення та коментування, не підлягає цензурі з боку власника сайту, тому вважали, що в позові потрібно відмовити. Утім суд першої інстанції частково задовольнив позов з таких міркувань. Було встановлено, що відповідачам належать домени, на яких була розміщена спірна інформація (це, на думку суду, підтверджувалось роздруковками із вказаних веб-сайтів). До того ж такі сайти за своїми технічними показниками дають можливість користувачам вільно створювати блоги, розміщувати власні новини, надаючи вільний доступ для будь-якої особи та можливість розміщувати інформацію як з підписом, так і анонімно [7]. Наголосивши на створенні відповідачем технічних умов для поширення недостовірної інформації,

суд першої інстанції навів також позицію ЄСПЛ з цього приводу: “Європейський Суд у своїй судовій практиці дотримується підходу щодо захисту свободи вираження поглядів, вказуючи, що свобода висловлювати свої погляди є правом людини, визаним у світі, мабуть, найширше. Свобода слова визнається цінною, оскільки публічні обговорення є можливим інструментом досягнення суспільних цілей та вираження особистих поглядів само по собі є людським благом пошуку істини, досягнення справедливості, викриття негативних тенденцій у суспільстві і взаємовідносинах між людьми... Проте тією ж ст. 10 Конвенції передбачено законодавче обмеження права на вільне вираження своїх поглядів та переконань, зокрема для захисту репутації або прав інших осіб тощо, і є необхідним в демократичному суспільстві. Тому, навіть коли твердження становить оцінкове судження, має бути наявна фактична основа для такого судження. Оцінкове судження, як стверджує практика ЄСПЛ (справа “Лінгенс проти Австрії” [6]), є висновком, отриманим в результаті інтелектуальної, логічної обробки і узагальнення фактів, оцінок інших людей, інформації довідкового характеру та причинно-наслідкового зв’язку між зазначеними джерелами інформації” [7]. Таке бачення є доволі цікавим і спірним.

Отже, суд першої інстанції частково задовольнив позовні вимоги до ТзОВ “Видавнича Організація “Юстиніан”, ПП “Українська правда”, а саме: визнав інформацію недостовірною та зобов’язав опублікувати на головній сторінці веб-сайтів відповідні спростування [7]. Вказане рішення набуло неабиякого розголосу, особливо багато суперечок викликала сама можливість притягнення до відповідальності власника сайту за коментарі, залишені читачами. Вказане рішення було залишене без змін апеляційною інстанцією, зокрема з тих підстав, що ТзОВ “Видавнича організація “Юстиніан” та ПП “Українська правда” є власниками веб-сайтів, на яких така інформація була опублікована, і така інформація є недостовірною та має негативний характер” [8]. Також Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції, зазначивши, що в рішенні ґрунтовно проаналізовано поняття “оцінкове судження” і обґрунтовано висновок про те, що спірна інформація не може бути зарахована до оцінкових суджень, думок, переконань, критичної оцінки певних фактів і недоліків, а тому має негативний характер та є недостовірною” [8].

Однак касаційна інстанція скасувала зазначені рішення і скерувала справу на новий розгляд [9]. Насамперед ВССУ вказав на те, що згідно з роз’ясненнями Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи”, належним відповідачем у разі поширення спірної інформації в мережі Інтернет є автор матеріалу та власник веб-сайту. Дані про власника веб-сайту можуть бути витребувані в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегменту мережі Інтернет [5]. Однак суди першої та апеляційної інстанцій не врахували цього та не витребували даних про власника сайту. Крім того, певні висловлювання є оцінковими судженнями, однак суди першої та апеляційної інстанцій неповністю визначились з характером поширеної інформації та не розмежували оцінкових суджень і фактичних даних [9]. Під час нового розгляду справи у позові було відмовлено повністю, зокрема з тих підстав, що правдивість частини інформації була доведена, а частина інформації, на думку суду, була оцінковими судженнями [9].

Цікавим і показовим є той факт, що суди першої та касаційної інстанцій при розгляді однієї і тієї самої справи, посилаючись на практику застосування однієї і тієї самої статті 10 Конвенції, дійшли різних висновків. Цікавим є також те, що хоча фактично спір стосувався відповідальності власника сайту за розміщені на сайті коментарі, однак в жодному з рішень суду не висловлено міркувань з цього приводу. У літературі висловлювались думки про неприйнятність такої судової практики [10, с. 86–87]. Натомість ЄСПЛ зайняв іншу позицію, зокрема, у справі Delfi AS проти Естонії (2013), констатувавши, що притягнення до відповідальності власника сайту – порталу новин за розміщені на ньому образливі коментарі до статті, не є порушенням ст. 10 Конвенції [2]. Так, ЄСПЛ, зокрема, зазначив, що компанія, якій належить новинний портал, повинна була усвідомлювати, що опублікована стаття може викликати негативну реакцію проти судноплавної компанії та її керівництва, а враховуючи загальну репутацію коментарів на порталі Delfi, існував

ризик того, що негативні коментарі можуть вийти за межі допустимої критики і перетворитись на незаслужені образи чи прояви ненависті. Відтак, на думку Суду, компанія-заявник повинна була проявити певний ступінь обережності, щоб уникнути притягнення до відповідальності за заподіяння шкоди репутації інших осіб [2]. Щоправда, на сайті порталу Delfi A. S. зазначалось про заборону розміщення некоректних коментарів чи коментарів, які містять погрози, образи тощо. Вказувалось також на те, що відповідальність за коментарі несуть саме їх автори, а не портал; працювала автоматична система видалення коментарів, що містять нецензурну лексику, а також система зворотного зв'язку, що давала можливість особі повідомити адміністратора сайту про некоректні коментарі. У деяких випадках адміністратори порталу видаляли некоректні коментарі з власної ініціативи. Однак суд зазначив, що цих заходів виявилось недостатньо для запобігання заподіяння шкоди третім особам, оскільки до моменту отримання повідомлень компанією-заявником образливі коментарі були доступні громадськості вже протягом шести тижнів [2]. Отже, ЄСПЛ підтримав позицію естонських судів, які “надали великого значення тому факту, що публікація статей і коментарів читачів була частиною професійної діяльності компанії-заявника”. Остання була зацікавлена в кількості читачів і коментарів, адже від них залежав її дохід від реклами. Утім справу Delfi AS проти Естонії передали на розгляд Великої Палати ЄСПЛ, тож вказане рішення від 10 жовтня 2013 р. не набуло законної сили, хоча не виключено, що Велика Палата погодиться з попередніми висновками ЄСПЛ [12].

Отже, у світлі рішень ЄСПЛ видається правильною позиція вищих судових інстанцій України [5; 11] щодо можливості притягнення до відповідальності власника сайту за створення ним технологічної можливості для поширення недостовірної та такої, що принижує честь, гідність та ділову репутацію інформації.

В Узагальненні практики Європейського Суду з прав людини, підготованому відділом досліджень цього суду, зазначається, що ст. 10 Конвенції покладає на державу позитивні зобов'язання встановити належну нормативно-правову базу для забезпечення ефективного захисту свободи вираження поглядів журналістів у мережі Інтернет [13, с. 13]. У цьому аспекті ЄСПЛ визнає необхідність регулювання мережі Інтернет, зокрема, певні позитивні обов'язки, які покладені на державу щодо застосування заходів для забезпечення недоторканості приватного життя: “... навіть у сфері взаємовідносин приватних осіб, наприклад, користувача Інтернету і тих, що надають доступ до конкретного сайту в Інтернеті. Інакше кажучи, на державу покладено обов'язок встановити ефективний стримувальний засіб проти серйозних посягань на особисті дані особи, інколи і через застосування ефективних кримінально-правових положень” [13, с. 16; 14, с. 46]. Поряд з тим, якщо йдеться про розміщення в інтернет-архіві статті, що містить недостовірну інформацію, ЄСПЛ висловлювався про недопустимість “цензури і переписування історії” [15]. Так, заявники у справі Вегржиновскі та Смолчевскі проти Польщі (2013) звернулись зі скаргою до ЄСПЛ після того, як виявили в інтернет-архіві газети “Rzeczpospolita” публікацію про їх причетність до сумнівних та напівзаконних правочинів. Вказана публікація (її “паперовий варіант”) ще у 2002 р. була визнана недостовірною рішенням Варшавського регіонального суду. На виконання вказаного рішення суду було стягнуто 30 тис. злотих моральної шкоди та зобов'язано газету опублікувати вибачення. Рішення суду було виконане, однак через два роки позивачі виявили електронний варіант цієї статті і звернулись з аналогічним позовом до газети, вимагаючи видалення статті із сайту, відшкодування моральної шкоди та публікації вибачення. Цього разу польський суд відмовив в позові, зазначивши про недопустимість цензури та обов'язок журналістів інформувати громадськість про питання, що становлять публічний інтерес [15]. Це, своєю чергою, дало підстави заявникам стверджувати про неефективність та ілюзорність судового захисту, наданого їм польським судом, адже інформація, визнана цим судом недостовірною, продовжує залишатися доступною для широкого кола читачів. Утім позицію польських судів підтримав і ЄСПЛ, вказавши на те, що заявники мали можливість пред'явити вимогу стосовно інтернет-публікації ще під час розгляду першої справи, однак не скористались нею. ЄСПЛ звернув увагу,

зокрема на те, що Вегржиновські і Смолчевські є професійними юристами, а отже, їм, напевне, було відомо про наявність інтернет-архіву газети “Rzeczpospolita”. Крім того, заявники не бажали скористатись ефективним способом захисту, запропонованим їм національними судами, – супроводити спірну статтю на веб-сайті коментарем про наслідки розгляду справи про недостовірність поширеної інформації (п. 62, 66 рішення) [15; див. також 16]. Отже, на думку ЄСПЛ, держава забезпечила баланс між правом на свободу вираження поглядів та правом на повагу до особистого і сімейного життя. Обмеження свободи вираження поглядів на користь захисту репутації заявника, на думку ЄСПЛ, в обставинах цієї справи було б непропорційним у розумінні ст. 10 Конвенції (п. 68 рішення) [15]. Суд підкреслив також, що роль національних судових органів не полягала у переписуванні подій і постановленні рішення видалити з публічного домену усі сліди публікації, які могли бути знайдені у минулому, для того, щоб визнати необґрунтованим запламування репутації окремих осіб [15].

ЄСПЛ загалом підкреслює, що Інтернет, зважаючи на його здатність зберігати і передавати величезну кількість інформації, відіграє важливу роль у розширенні доступу суспільства до новин і поширенні інформації загалом. Підтримка інтернет-архівів є ключовим аспектом цієї ролі і тому ЄСПЛ вважає, що такі архіви потрапляють під захист ст. 10 Конвенції [13, с. 14–15].

У вищевказаному Узагальненні ЄСПЛ згадується і про т. зв. “право бути забутим”, питання, про яке, за словами суду, постає у зовсім недавніх справах [тих, по яких на момент підготовки Узагальнення ще не було винесене рішення. – М. Т.] [13, с. 12]. Це право стало предметом судового розгляду і у справі Маріо Костехи Гонсалеса (Mario Costeja Gonzalez), яка розглядалась найвищою судовою інстанцією ЄС – Європейським Судом Правосуддя. Суть справи полягає у такому. Маріо Гонсалес, громадянин Іспанії, у 2010 р. звернувся зі скаргою до Іспанської агенції захисту персональних даних AEPD зі скаргою на Google Inc та Видавничий дім La Vanguardia Ediciones SL, оскільки на запит його імені Google видавав посилання на статті газети La Vanguardia 1998 р., де йшлося про накладення арешту на будинок Гонсалеса через несплату ним своїх боргів. AEDP вимагала від Google припинити індексацію вказаних сторінок [17]. Google, своєю чергою, оскаржив рішення AEDP у Верховний суд Іспанії. Далі вказана справа була об’єднана ще з 180 подібними провадженнями і передана на розгляд Європейського Суду Правосуддя, який 13 травня 2014 року постановив, що європейське законодавство дає право громадянам країн ЄС звертатись до будь-яких пошукових систем з проханням видалити посилання, що стосуються особистої інформації про заявника. Видаленню підлягають неадекватні і застарілі дані, а також ті, які є надмірними щодо цілей, для яких вони були розміщені в Інтернеті [17]. Ця справа стала винятковою, зокрема, і у тому розумінні, що рішення Суду Правосуддя ЄС було прийнято всупереч думці генерального адвоката Суду ЄС Нійло Яскінена, до рекомендацій якого, як правило, Суд Правосуддя раніше завжди дослухався [18].

Право бути забутим визначає як спосіб захисту особистих немайнових прав особи, спрямований на захист таємниці минулого і життєвого спокою того, хто вирішив не присвячувати себе публічним справам [19, с. 199]. Як зазначає О. Посикалюк, під час застосування такого способу захисту важливим є врахування двох чинників: суб’єктивного, – наявність підтвердженої поведінкою волі особи, що виражає небажання бути у центрі публічної уваги, та об’єктивного, – пов’язаного із відсутністю (зникненням) виправданого суспільного інтересу, а відтак легітимності та корисності втручання в особисте життя публічної особи [19, с. 199]. Виділяють також умови і особливості застосування права бути забутим у мережі: 1) неадекватність, недоречність, неактуальність даних; 2) дані самі по собі не видаляються з мережі, припиняється тільки їх індексування пошуковими системами; 3) значна свобода розсуду і необхідність юридичної оцінки у кожному конкретному випадку [17]. Зазначимо, що ця оцінка, як правило, передбачатиме необхідність також і моральної оцінки. З приводу цього дослідники зазначають, що, безумовно, по-різному має оцінюватись інформація, яка порочить особу, і, наприклад, відгук про компетенцію спеціаліста у певній галузі [17].

Згадані вище справи є цікавими, зокрема, і в аспекті порівняння позицій обох європейських судів – Європейського Суду Правосуддя та Європейського Суду з прав людини. Останній намагається збалансувати право громадськості на доступ до інформації та право особи на приватність, утім, як видається, надаючи більшого пріоритету праву громадськості на доступ до інформації. Так, хоча ЄСПЛ допускає за певних обставин видалення надмірно образливих коментарів з сайту, він одночасно висловлюється про важливість інтернет-архівів та поширення на них захисту ст. 10 Конвенції. Європейський Суд Правосуддя, навпаки, насамперед захищає право особи на приватність. Так, хоча у справі Маріо Костехи насправді йдеться не про видалення інформації з інтернет-архіву, а про припинення її індексації пошуковими системами, однак внаслідок цього доступ громадськості до такої інформації, ясна річ, буде дуже утруднений. Як видається, концепція “право бути забутим” може бути сприйнята ЄСПЛ зі значною пересторогою, адже відома позиція цієї інстанції щодо важливості права доступу громадськості до інформації, що становить суспільний інтерес. Навіть у разі, якщо інтернет-архіви містять інформацію, що визнана судом недостовірною та такою, що принижує честь, гідність особи, ЄСПЛ не допускає можливості її видалення, вбачаючи у цьому небезпеку “цензури і переписування історії”, а лише вказує на технічну можливість розмістити посилання на відповідне рішення суду. З огляду на це, великий інтерес становитимуть майбутні рішення ЄСПЛ, де він висловить свою позицію з приводу права бути забутим.

1. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 червня 2013 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32558620>. 2. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі “Delfi AS v. Estonia” від 10 жовтня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/ru/index.php?id=1379486904>. 3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Урядовий кур’єр. – 2010. – № 215. 4. Старцева Т. Щодо відповідальності власника веб-сайту / Т. Старцева. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/tstartseva/article/12481.aspx>. 5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27. 02. 2009 р. “Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи” // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 3. – С. 7. 6. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі “Лінгенс проти Австрії” від 8 липня 1986 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_066. 7. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 16 листопада 2012 р. у справі № 2-2561/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27582261>. 8. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 14 лютого 2013 р. у справі № 22-ц/796/1190/2013 // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29545119>. 9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 лютого 2015 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42767348>. 10. Ямпольський В. Декілька слів про відповідальність власників інтернет-ресурсів / В. Ямпольський // Юридичний журнал. – 2013. – № 3. – С. 86–87. 11. Оглядний лист ВГСУ від 12 червня 2014 р. № 01-06/770/2014 “Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку ВГСУ)” // Все про бухгалтерський облік. – 2014. – № 82. – С. 27. 12. Анищик О. ЕСПЧ: Сайт может нести ответственность за комментарии читателей / О. Анищик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europeancourt.ru/2013/10/10/13493/#more-13493>. 13. Интернет: прецедентная практика Европейского Суда по правам человека / Совет Европы. Европейский Суд по правам человека, 2012. – 41 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://echr.coe.int>. 14. Червяцова А. Свобода вираження поглядів та інтернет: аналіз практики Європейського Суду з прав людини /

А. Червяцова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1106. – № 17. – С. 44–48. 15. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі “Вегржиновські та Смолчевські проти Польщі” від 16 липня 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: medialaw.kiev.ua/zmisud/ecourt/380/. 16. Анищик О. Порочащие интернет-публикации защищены от удаления свободой слова / О. Анищик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://european-court.ru/2013/07/17/12560/>. 17. Соколова М. Право быть забытым: Испания против Google / М. Соколова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawtrend.org/information-access/blog-information-access/pravo-byt-zabyтым-evropejskij-sud-demonstriruet-nekompetentnost>. 18. Advocate General’s Opinion in Case C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2013-06/cp130077en.pdf#viewer.action=download>. 19. Посикалюк О. Межі захисту особистих немайнових прав публічних осіб: порівняльно-правове дослідження / О. Посикалюк // Приватне право і підприємництво. – 2014. – Вип. 13. – С. 197–200.